

УДК: 631.115.1; DOI: 10.31388/2519-884X-2020-41-56-61

*Васильченко О.О., ст. викладач,
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
Кунов М.Р.
ПВНЗ «Європейський університет»*

МІКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. В статті розглянуто особливості діагностики функціонування селянського господарства як специфічного соціально-економічного утворення. Обґрунтовано роль малих сімейних форм виробництва сільськогосподарської продукції як суб'єкту аграрних відносин та стабілізуючого фактору в системі сільських територій. Доведено необхідність розробки методичного інструментарію для ефективної діагностики розвитку селянських господарств в економічному та соціальному аспектах. В статті сформульовано основні цілі діагностики функціонування селянських господарств, а також розроблено алгоритм відповідних методичних заходів. Зазначається, що практичне застосування вказаних прийомів дозволить підвищити рівень ефективності виробничо-господарської діяльності представників даного сегменту аграрного виробництва.

Ключові слова: селянське господарство, економічна діагностика, мікроекономічний аналіз, соціальний розвиток.

JEL code classification: Q12

*Vasylchenko O.O., Senior Lecturer,
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University
Kunov M.R.
PHEE «European University»*

MICROECONOMIC ASPECTS OF DIAGNOSTICS OF FUNCTIONING OF VILLAGES AGRICULTURAL HOLDINGS ON THE BASIS OF COOPERATION

Abstract. Introduction. Under the current conditions of development of the national economy, the development of small forms of business, in particular those based on the family way of organizing functioning, is becoming increasingly important. The objective necessity of developing methodological approaches to the analysis of the character of the activities of the peasant farms at the appropriate stage of their functioning has made the research topic relevant.

The purpose of this article is to analyze, develop and substantiate theoretical and methodological approaches to the diagnosis of economic activity of farms.

Results. The results of the study proved the necessity of developing methodological tools for effective diagnostics of the development of farms in economic and social aspects. The main goals of diagnostics of functioning of peasant farms are formulated in the article, namely: identification of the state and nature of functioning, in particular the dynamics of development at a particular point in time; identification of the main factors that influenced the functioning of the peasant economy, assessment of the nature of the impact; forecasting of development trends, estimation of prospects of further functioning with possible adjustment. The article provides a list of specific indicators to achieve them, and also develops an algorithm for appropriate methodological measures.

Conclusions. The peculiarities of diagnostics of functioning of the peasant economy as a specific socio-economic formation are investigated in the article. The necessity of optimizing methodological tools for effective diagnostics of the development of peasant farms is proved. It is noted that practical application of these techniques will increase the level of efficiency of production and economic activity of representatives of this segment of agricultural production, as well as stimulate the process of their transition to entrepreneurial principles of functioning.

Keywords: peasant economy, economic diagnostics, microeconomic analysis, social development.

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку національної економіки набуває все більшої значущості розвиток малих форм господарювання, зокрема таких, що базуються на сімейному способі організації функціонування. Саме сімейний бізнес стає од-

ним з найважливіших факторів забезпечення сталого розвитку громад, зокрема в системі сільських територій. Слід при цьому відзначити, що сільські, а, точніше, селянські господарства характеризуються цілою низкою організаційних особливостей, що суттєво відрізняють їх від інших суб'єктів аграрного виробництва. Об'єктивна необхідність розробки методичних підходів щодо аналізу характеру діяльності селянських господарств на відповідному етапі свого функціонування обумовила актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відмітити, що теоретичні, методологічні та практичні аспекти діяльності представників даного сегменту системи аграрного виробництва є предметом вивчення вітчизняних та закордонних вчених. Зокрема методологічні засади функціонування селянських господарств як соціально-економічного утворення, основою якого є сімейний спосіб організації виробництва, розподілу доходів та ін. розглядалися в працях М.Д. Кондратьєва, О.В. Чаянова, О.М. Челінцева, та ін. Зокрема О.В. Чаянов сформулював основні принципи життєдіяльності безнайманого сімейно-трудоного господарства, обґрунтувавши специфіку його становлення, розвитку та мотиваційних підходів щодо ведення економічної діяльності [2].

В свою чергу проблематика сучасного стану та особливостей розвитку селянських господарств як складової національної системи аграрного виробництва вивчалася в роботах В.К. Збарського, С.В. Кальченко, І.В. Свиноуса та ін. Зокрема С.В. Кальченко, досліджуючи перспективи еволюційного розвитку особистих селянських господарств, обґрунтував необхідність створення науково обґрунтованих моделей організації сільськогосподарського виробництва на базі малих аграрних формувань сімейного типу [3].

Разом із цим, на нашу думку, потребують подальшого вивчення методичні аспекти дослідження функціонування селянських господарств як суб'єктів соціально-економічних відносин. Особливої значущості набувають питання стимулювання масового переходу представників даного сегменту аграрного виробництва на товарні принципи функціонування. Надзвичайно важливим в

цьому аспекті є створення методичного інструментарію для аналізу результатів діяльності селянських господарств на всіх стадіях свого становлення та розвитку.

Мета статті – аналіз, розробка та обґрунтування теоретичних та методичних підходів щодо діагностики економічної діяльності селянських господарств.

Основні результати дослідження. Слід зазначити, що поняття «економічна діагностика» або «діагностика економічної діяльності» певного об'єкта має цілу низку трактувань. Термін «діагностика» словник української мови визначає як «розділ медицини, який вивчає ознаки хвороб, методи і принципи дослідження організму для встановлення діагнозу» [4]. Словник іншомовних слів пропонує наступну ідентифікацію даної дефініції «процес розпізнавання хвороби й визначення її; наука про методи встановлення діагнозу» [5]. Інакше кажучи, мова йде про способи визначення характеру розвитку об'єкту дослідження, виходячи з його сутності, природи виникнення та загальних принципів функціонування.

О.В. Мошак, розглядаючи специфіку функціонування суб'єктів лісового господарства, пропонує наступне визначення поняття «економічна діагностика»: сукупність науково обґрунтованих дій, методів, способів та прийомів виявлення відхилень від допустимого економічного стану підприємств лісового господарства, попередження кризових явищ та розробки заходів антикризового управління, виявлення закономірностей і тенденцій розвитку економічних процесів, дій, результатів в системі управління та регулювання розвитку лісового господарства [6].

На нашу думку, дане визначення може бути застосоване тільки для юридичних осіб, що мають статус суб'єкта підприємницької діяльності, а також вступають у відповідні організаційно-економічні відносини із державними інститутами, споживачами, партнерами та іншими елементами бізнесового середовища. Саме тому поняття «економічна діагностика» передбачає обов'язкове уточнення щодо об'єкту дослідження.

Зокрема, розглядаючи специфіку стратегічного менеджменту, Л.М. Черчик виділяє наступні принципи економічної діагностики:

1.Цілеспрямованість.Орієнтація на визначення стратегічних проблем; поєднання цілей з можливостями підприємства, наявністю чи доступністю необхідних для їх досягнення ресурсів.

2.Адаптивність. Здатність враховувати зміни середовища і пристосуватись до них задля підвищення конкурентоспроможності, ефективності функціонування.

3.Багатоваріантність. Використання різних підходів, методів, систем показників для забезпечення максимальної достовірності результатів.

4.Мінімізація ризику. Визначає превентивний характер діагностики, дослідження причин деструктивних явищ.

5.Впорядкованість. Використання загальної методології дослідження у стратегічному менеджменті.

6. Постійна готовність до реагування. Рівновага підприємства є мінливою, тому постійне реагування на зовнішні прояви дозволить зміцнити позицію підприємства;

7.Адекватність реагування підприємства на міру реальної загрози його рівноваги, застосування механізмів нейтралізації загроз на основі визначення їх реального рівня.[7].

Приймаючи до уваги загальні принципи здійснення процесу економічної діагностики, ми не можемо проводити його стосовно селянських господарств аналогічно класичним підприємницьким структурам. Причиною цього є наступні особливості діяльності малих сімейних форм аграрного виробництва.

1.Специфіка динаміки розвитку. На відміну від класичної фірми, становлення та подальше функціонування селянського господарства тісно пов'язано із біологічними процесами в межах сільської родини. Поява дітей, їх поступове розвиток, подальше створення нової сім'ї відповідним чином відбивається на продуктивності селянського господарства як єдиної економічної структури, де залучення найманої праці є мінімальним. В цьому аспекті необхідно оцінювати результативність діяльності, виходячи з потенційних можливостей його членів в даний конкретний момент часу.

2.Поєднання економічної та соціальної складової. Метою економічного функціонування селянського господарства є максимально повне задоволення потреб членів родини,

а не збільшення обсягів грошових надходжень, як у звичайному підприємстві. Принципова відмінність в даному випадку полягає у важливості забезпечення того соціального ритму діяльності, який задає характер демографічного розвитку родини. При цьому слід відмітити, що однією з найважливіших складових збереження селянського господарства як сімейної форми здійснення виробничо-господарської діяльності є наявність вільних грошових коштів у його членів.

3.Трудоспоживчий баланс як специфічний мотиваційний критерій до економічної діяльності. Внаслідок того, що переважна більшість затрат праці припадає на членів селянської родини, об'єктивно виникає ситуація суб'єктивної оцінки отриманих в результаті діяльності благ (продукція, грошові кошти тощо). Зазначені особливості функціонування господарства обумовлює особливу значущість оцінки рівня ефективності використання власної живої праці, а також аналізу відповідних показників, які відображатимуть затрати робочої сили та ступінь задоволеності потреб родини в цілому і її членів зокрема.

4.Можливість функціонування в режимі самоексплуатації та безприбутковості. На відміну від звичайного суб'єкта підприємницької діяльності, селянські господарства, використовуючи виключно власний ресурсний потенціал, здатні не тільки самостійно розподіляти отриманий результат, а й суттєво коригувати дохідно-витратні складові бюджету, зокрема суми доходів членів родини. В даному випадку поставатимуть питання доцільності та форми участі тих чи інших членів сім'ї в загальній спільноті, що є прямим наслідком положень концепції трудоспоживчого балансу.

Таким чином, в процесі діагностики розвитку селянських господарств мають досягатися наступні цілі:

1. Ідентифікація стану та характеру функціонування селянського господарства. Однією з першочергових задач є класифікаційне визначення конкретного представника даної категорії суб'єктів аграрного виробництва, виходячи з особливостей використання ресурсного потенціалу, специфіки ведення економічної діяльності та структури доходів. Зокрема, С.В. Кальченко, приймаючи до ува-

ги зазначені диференційні критерії, пропонував наступну систему дефініцій: товарне, споживчо-товарне та споживче господарство[8]. Для кожного з різновидів характерними є суттєві відмінності у мотивації, стратегії діяльності та способі використання наявного ресурсного потенціалу.

2. Визначення особливостей динаміки розвитку селянського господарства в конкретний момент часу. Як вже зазначалося, селянські господарства функціонують одночасно в економічній та соціальній площинах. В цьому аспекті надзвичайно важливим є узгодження економічної стратегії щодо забезпечення ефективної господарської діяльності із соціальними завданнями, пов'язаними із забезпеченням біологічного існування даної конкретної родини.

3. Визначення основних факторів, що вплинули на функціонування селянського господарства, оцінка характеру впливу. Специфіка сімейних форм малого аграрного виробництва, разом із суто економічними, визначається також соціально-психологічними аспектами участі членів родини в економічній діяльності, мотиваційними стимулами, які утримують індивідуумів в межах єдиної системи відносин, вимагаючи дотримуватись певних правил в межах визначених обов'язків.

4. Прогнозування тенденцій розвитку селянського господарства, оцінка перспектив його подальшого функціонування із можливим коригуванням. Оцінюючи орієнтовні сценарії розвитку селянських господарств, пропонуючи найбільш прийнятні альтернативи, слід враховувати не тільки економічні мотиви щодо максимізації використання наявного ресурсного потенціалу (в першу чергу, це стосується трудових та земельних ресурсів). Важливо також враховувати загальні пріоритети розвитку даної спільноти як сукупності окремих особистостей, яких об'єднують базові родинні зв'язки, однак запорукою збереження селянського господарства як економічної одиниці є його здатність задовольняти потреби членів.

Приймаючи до уваги зазначені обставини, на нашу думку, в процесі аналізу характеру функціонування селянських господарств, поряд із звичайними показниками, що відображають рівень ефективності використання

ресурсного потенціалу (урожайність, трудомісткість, рівень товарності тощо) необхідно використовувати додаткові індикатори, обумовлені соціальною сутністю безнайманого сімейно-трудоного господарства. В якості таких індикаторів доцільно розглядати зокрема наступні.

1. Показники демографічної динаміки селянського господарства. Характеризують вектор біологічного розвитку родини, обсяг потенційних фізичних можливостей, а також характер потреб, які необхідно задовольнити на відповідному етапі становлення. В даному випадку доцільно розглядати наступні показники:

- вікові: середній вік членів родини, кількість повнолітніх, неповнолітніх осіб, людей похилого віку або з обмеженими фізичними можливостями тощо;

- дохідно-витратні: рівень доходів в т.ч. на повнолітнього на неповнолітнього (з них до 12 років), структура дохідної та затратної частини сімейного бюджету та ін.;

2. Показники, які характеризують напрям діяльності селянського господарства. Відображають загальний вектор розвитку, аналізуючи який можливо оцінити найбільш перспективні напрямки подальшої діяльності. Найбільш значущими, на нашу думку, є наступні показники:

- спеціалізація та товарність: питома вага та рівень товарності відповідних видів виробничої діяльності або надання послуг (інформація, рекреація тощо);

- вплив на рівень доходів: питома вага відповідних видів економічної діяльності в загальній структурі дохідної частини сімейного бюджету як в цілому, так і в розрізі кожного члена родини.

3. Показники, що відображають потенціальну спроможність до функціонування на підприємницьких засадах. Характеризують можливість селянських господарств функціонувати на принципах товарного виробництва. Перш за все, це стосується суб'єктів аграрного виробництва, які не мають офіційного статусу підприємницької одиниці, а за попередніми дослідженнями були класифіковані як споживчі або споживчо-товарні.

- матеріально-технічне та фінансове забезпечення: наявність власних спеціалізованих технічних засобів, будівель та споруд (в

т.ч., пристосованих для економічної діяльності), земельних (згідно кадастру), а також фінансових ресурсів;

- кадрове забезпечення: інформація щодо наявності у членів селянського господарства вищої, середньої та середньої спеціальної освіти, у т.ч. згідно профілю діяльності або близької за профільною ознакою.

Як бачимо, аналіз функціонування представників даного сегменту аграрного виробництва передбачає необхідність застосування дещо інших методичних підходів з метою оцінки реального стану та подальших перспектив їхнього розвитку. Приймаючи до уваги специфіку діагностики економічної діяльності селянських господарств, нами було розроблено відповідний алгоритм (табл.1).

Він являє собою логічну послідовність методичних заходів, спрямованих на детальне вивчення специфіки функціонування малих форм аграрного виробництва, що функціонують на сімейних засадах, оцінку стану розвитку суб'єкта господарювання на конкретний момент часу, характеру завдань, які

потребують вирішення, а також розробки відповідних практичних рекомендацій та прогнозування можливих альтернативних результатів. В даному аспекті набуває особливої значущості дотримання відповідності запропонованих заходів та завдань чи проєктів, які мали реалізовуватися господарством самостійно.

Слід зазначити, що досить часто на процес прийняття управлінських рішень в сімейному бізнесі (особливо в малих формах господарювання) впливають ірраціональні психологічні фактори (уподобання, забобони, симпатії та антипатії тощо). Також треба відмітити, що до числа базових мотиваторів господарської діяльності даних структур входить трудоспоживчий баланс, тобто суб'єктивна оцінка порівняння тяжкості затрат фізичної праці та корисності від отриманого результату. Враховуючи дані обставини, методи експертної оцінки запропонованих рекомендацій є, на нашу думку, невід'ємними складовими наведеного алгоритму.

Таблиця 1

Алгоритм діагностики економічної діяльності селянських господарств*

Завдання	Методичні підходи, аналізовані показники
Етап I	
Визначення соціально-економічної сутності господарства, оцінка його наявних завдань розвитку як суб'єкта виробничої діяльності та спільноти індивідуумів	Методи: інтерв'ювання, балансовий метод. Показники: середній вік членів родини, склад родини, вікова диференціація членів родини, доходно-витратна структура бюджету родини, середній рівень доходів, рівень доходів по вікових категоріях
Етап II	
Аналіз ресурсного потенціалу і оцінка доцільності обраного напрямку діяльності, враховуючи альтернативні варіанти розвитку	Методи: групування, індексний аналіз, математичне моделювання, сценарний аналіз. Показники: структура товарної продукції, рівень товарності, показники ефективності використання трудових та майнових ресурсів, питома вага доходів членів господарства в загальному обсязі, загальна структура доходів родини, питома вага осіб з вищою, середньою та середньою спеціальною освітою, в т.ч. профільною видам діяльності господарства.
Етап III	
Розробка рекомендацій щодо подальшого функціонування селянського господарства, враховуючи наявні соціально-економічні та демографічні тенденції та необхідність дотримання загальних принципів сталого розвитку	Методи: екстраполяція, експертні оцінки. Показники: обсяги доходів селянської родини в цілому та кожного члена зокрема, співвідношення розмірів фізичних затрат та обсягів доходів

*Джерело: авторська розробка

Реалізація запропонованих методичних підходів, на нашу думку, дозволить суттєво підвищити рівень ефективності використання ресурсного потенціалу селянських госпо-

дарств, оптимізувати управлінську діяльність в межах конкретної соціально-економічної одиниці, а також стимулювати

процес переходу споживчих господарств на товарні принципи функціонування.

Висновки. В статті досліджено особливості діагностики функціонування селянського господарства як специфічного соціально-економічного утворення. Обґрунтовано значущість малих сімейних форм виробництва сільськогосподарської продукції як суб'єкту аграрних відносин та стабілізуючого фактору в системі сільських територій. Доведено необхідність розробки методичного інструментарію для ефективної діагностики розвитку селянських господарств в економічному

та соціальному аспектах. В статті сформульовано основні цілі діагностики функціонування селянських господарств, наведено перелік специфічних показників для їх досягнення, а також розроблено алгоритм відповідних методичних заходів. Зазначається, що практичне застосування вказаних прийомів дозволить підвищити рівень ефективності виробничо-господарської діяльності представників даного сегменту аграрного виробництва, а також стимулюватиме процес їхнього переходу на підприємницькі засади функціонування.

Список літератури:

1. Кондратьев Н.Д. Основные проблемы экономической статики и динамики: Предварительный эскиз. М.:Наука, 1991. 567с
2. Чайанов А.В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим. Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ. 1918. М. С.4-5.
3. Kalchenko S. V. Current development prospects of farm households. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 12. С. 147-152.
4. Діагностика URL:<http://sum.in.ua/s/diagnostyka>. (дата звернення 6.04.2020).
5. Словник іншомовних слів. URL: <http://slovopedia.org.ua/36/53396/238765.html> (дата звернення 6.04.2020).
6. Мошак О.В. Економічна діагностика в системі управління діяльністю підприємств лісового господарства Закарпатської області. Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. Вип.4(41). С.205-209.
7. Черчик Л.М. Діагностика в системі стратегічного менеджменту підприємства. Науковий вісник Полісся. 2017. № 2 (10) ч. 2. С.150-155.
8. Kalchenko S. Yeremenko D., Hrybova D. Features of the use of resource potential in peasant farms. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol 4. pp. 140-144.
9. Zbarsky V., Trusova N., Sokil O., Pochernina N., Hrytsaenko M. "Social and economic determinants for the development of resource potential of small forms of agrarian production in Ukraine". *Industrial Engineering and Management Systems*. 2020. Volume 19. №. 1. pp. 133-142.
10. Челинцев А.Н. Теоретические основания организации крестьянского хозяйства. Харьков. 1919. 178с
11. Varchenko, O., Svyunous, I., Grynchuk, Y. and at (2018). The strategy of developing agricultural supply chain in terms of food security in Ukraine. *International Journal of Supply Chain Management*. 7(5). 657-666.

References:

1. Kondratiev N.D. (1991) *Osnovnyye problemy ekonomicheskoy statiki i dinamiki: Predvaritel'nyy eskiz* [The main problems of economic statics and dynamics: Preliminary sketch.] [in Russian].
2. Chayanov, A. V (1918) *Priroda krest'yanskogo khozyaystva i zemel'nyy rezhim* [The nature of the farm and land regime] [in Russian].
3. Kalchenko S. V. (2013) Current development prospects of farm households. *Actual problems of the economy*, № 12, pp. 147-152.
4. Diagnosis Available at: URL: <http://sum.in.ua/s/diagnostyka> (accessed 6 April 2020).
5. Dictionary of foreign words. Available at: URL: <http://slovopedia.org.ua/36/53396/238765.html> (accessed 6 April 2020).
6. Moshak O.V. (2013) Economic diagnostics in the management system of forestry enterprises in Transcarpathian region. *Uzhgorod University Scientific Bulletin*, Issue 4 (41), pp. 205-209.
7. Cherchik L.M. (2017) Diagnostics in the system of strategic management of the enterprise. *Polesie Scientific Bulletin*, no. 2 (10), part 2, pp.150-155.
8. Kalchenko S. Yeremenko D., Hrybova D. (2018) Features of the use of resource potential in peasant farms. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol 4, pp. 140-144.
9. Zbarsky V., Trusova N., Sokil O., Pochernina N., Hrytsaenko M. (2020) Social and economic determinants for the development of resource potential of small forms of agrarian production in Ukraine. *Industrial Engineering and Management Systems*, volume 19, №. 1, pp. 133-142.
10. Chelintsev A.N. (1919) *Teoreticheskiye osnovaniya organizatsii krest'yanskogo khozyaystva* [Theoretical foundations of the organization of peasant farming] [in Russian].
11. Varchenko, O., Svyunous, I., Grynchuk, Y. and at (2018). The strategy of developing agricultural supply chain in terms of food security in Ukraine. *International Journal of Supply Chain Management*. 7(5), pp. 657-666.